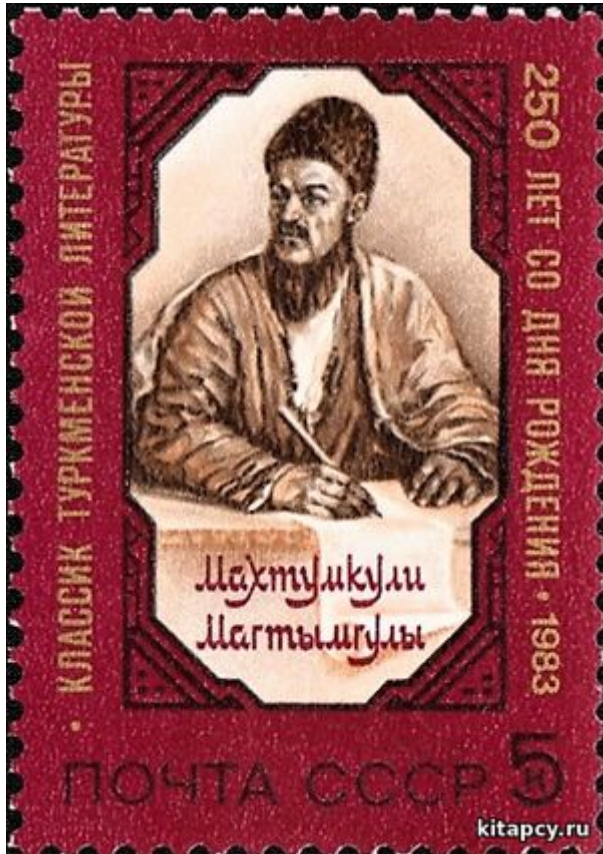

Magtymgulyň goşgularynyň tekstologiýasy

Category: Edebi tankyt, Filosofiýa, Goşgular, Kitapcy, Magtymgulyňyň öwreniş, Sözler
написано kitapcy | 25 января, 2025
Magtymgulyň goşgularynyň tekstologiýasy

TSSR ÝAZYJYLAR SOÝUZYNYŇ PRAWLENIÝESINIŇ PAÝTAGTYŇ JEMGYÝETÇILIGI BILEN BOLAN MEJLISINIŇ PROTOKOLY

1968-nji ýylyň 5-nji aprelinde TSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň maslahaty boldy.

Maslahatda türkmen edebiýatynyň klassygy Magtymguly Pyragynyň goşgularynyň tekstologiýasy hakyndaky meselä garaldy.

TSSR Ylymlar Akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil-edebiýat institutyndan Abdylly Myradow, Tejen Nepesow, Baýrammämmed Ahundow, Abdyrahman Mülkamanow ýoldaşlar;

Türkmen Döwlet unuwersitetinden filologiýa ylymlarynyň kandidatlary Mäti Kösäýew, Nazar Gullaýew, Hanguly

Taňryberdiýew, Nagym Aşyrow, Öde Abdyllaýew hem-de mugallymymyz Hojageldi Hanow, Kakajan Durdyýew ýoldaşlar; Marksizm-leninizm institutyndan ylymlaryň kandidatlary Ata Rejebow, Gara Berdiýew, Kakabaý Baýrammyradow hem-de ylmy Çary Ataýew ýoldaşlar;

Bulardan başga-da ylymlaryň kandidaty Gylyç Mülliýew, ýazyjylar Seýitnyýaz Ataýew bilen Rahym Esenow ýoldaşlar hem gatnaşdylar.

Maslahatda TSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň prezidiumynyň başlygy Berdi Kerbabaýew giriş sözünü sözledi.

ÝYGNAGA GATNAŞYJYLAR:

Prawleniýäniň çlenleri:

B.KERBABAÝEW – Türkmenistan SSR Ýazyjylar soýuzynyň başlygy, TSSR YA akademigi;

B.SEÝTÄKOW – “Sowet edebiýaty” žurnalynyň baş redaktory;

T.ESENOWA – şahyr;

A.NAZAROW – Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň sekretary;

T.GURBANOW – “Edebiýat we sungat” gazetiniň baş redaktory;

H.DERÝAÝEW – Türkmenistanyň halk ýazyjysy;

G.GURBANSÄHEDOW – ýazyjy;

K.GURBANPEŞOW – TSÝS prawleniýesiniň başlygynyň orunbasary;

A.KEKILOW – TSSR YA-nyň korrespondent çleni, filologiya ylymlarynyň doktory;

G.KULYÝEW – TYA-nyň korrespondent çleni, taryh ylymlarynyň kandidaty;

A.I.ABORSKIÝ – “Ашхабад” žurnalynyň baş redaktory;

G.SEÝITLIÝEW – TSSR medeniýet ministri, TSSR-iň halk şahyry.

Prawleniýe çlenlerinden başga-da soýuzyň işgärleri Kakajan Berdiýew (partiýa býurosynyň sekretary), Naryman Jumaýew (konsultant), Mergen Hümmadow (TSSR Ýazyjylar soýuzynyň awtorlyk hukugyny goramak boýunça jemgyýetiň Türkmenistan bölüminiň başlygy) gatnaşdylar.

KERBABAYEW: – Gadyrly ýoldaşlar! Biziň beýik klassygymyz Magtymgulynyň eserleriniň ýüze çykmagynda hem onuň dünýä ýaýramagynda, ylymlar akademiýasynyň dil-edebiýat instituty hem ençeme alymlarymyz uly işler etdiler.

Ýöne weli, Magtymgulynyň eserleriniň özüniňkiligi ýa dälligi, has dogrusy tekstologiýasy barada köp ýyllardan bäri gerekmejek biderek jedeller dowam edip gelýär.

Magtymguly we onuň eserleri barada menem ýetmiş ýyla golaý iş salyşyp gelýän. Oňa görä-de, Magtymgulynyň eserleriniň originaly barada hiç hili gürrüň bolup bilmez hasap edýän. Sebäbi, onuň öz golýazmasyndan bize birje setir hem gelip ýetenok. Onuň ençeme golýazmasyny sil alany hem eýran goşunynyň ony talany bize mälim. Ýüzlerçe ýylyň ötmegi, tipografiýanyň bolmazlygy hem şonuň üstüne.

Magtymgulynyň ýygnan eserleriniň hemmesi onlarça gezek elden-ele göçürilen, her gezekde kem-käs üýtgedilen hem bagşylaryň aýdymларыndan toplandy. Şonuň üçin Gylyç Mülliýewiň instituta tabşyran, onlarça gezek çap edilen, hem dünýä ýaýradylan eserlerini, originaly ýok bahanasy bilen Magtymgulyňky däl diýmek, meniň bilşime görä dogry däl.

Meniň ýigrimi altynjy ýylda çykaran bir tomlugymyň hem originaly ýokdy. Şeýle boljak bolsa, onda olaram Magtymgulyňky däl.

Mülliýewiň tabşyran goşgulary stili, filosofiýasy, ýerleripň-ýurtlaryň atlary, durmuşypň dürli wakalary barada-da şübhesiz, Magtymgulynyň öz eserleri!

Şu mesele, altмыш birinji ýylda bolup geçen uly ýygnakda-da “Bes edilmeli” hasap edilipdi. Nebsimiz näçe agyrsa-da, täzeden ýene başlandy.

Şol uzaga çeken zyýanly meseläni iň soňky gezek anyklamak üçin, Ylymlar akademiýasynyň prezidiumy ýörite komissiýa düzdi.

Şol komissiýanyň işine kömek niýeti bilen biz şu gün alymlaryň hem aktiwleriň goşulmagy bilen Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýe ýygnagyny geçirýäs. Şu meselä halys ýürekden obýektiv gatnaşyp, hiç kimiň hususyýetine tokunman, dostlarça maslahat bermegi, ýygnaga goşulýan ýoldaşlardan men haýyş edýän.

ÇYKYP GEPLÄNLER:

B.SEÝTÄKOW: – Ýoldaşlar, biz doganlyk respublikalarymyzyň, daşary ýurt halklarynyň arasyna baranymyzda, uly-uly ýygnaklara hem gurultaýlara gatnaşanymyzda türkmen halkynyň wekillerine Magtymgulynyň nesilleri diýip ýüzlenýärler. Elbetde, bu ýöne ýerden däl. Munuň beýle bolmagy, birinjiden-ä, beýik şahyryň eserleriniň şol halklaryň köpüsiniň diýen ýaly dillerine terjime edilmegi, ikinjiden-de her bir türkmende akyldara bolan çäksiz söýginiň barlygy bilen baglanyşyklydyr. Magtymgulunyň goşgularynda onuň belent ussatlygy, egsizlmez hyjuwy duýulýar, ýüreginiň gürsüldisi eşidilýär. Diýmek, bu goşgular, Berdi Myradowiçiň aýdyşy ýaly, türkmen halkynyň mukaddes ruhy baýlygy, milli guwanjy bolan Magtymgulynyň döredijiliginiň aýrylmaz bir bölegidir. Şonuň üçin-de, şahyryň goşgularyny şübhe astyna alýan, olary göz-görtele inkär etmäge dyrjaşýan adamlaryň pikirleri düýbünden galat. Magtymgulynyň edebi mirasyny ýene mümkingadar üstüni ýetirmek bilen, has doly görnüşde neşir etmek gerek.

M.KÖSÄÝEW: – Ýoldaşlar, Magtymgulunyň eserleriniň tekstologiýasy baradaky meselä öň hem birnäçe ýygnaklarda seredildi. Meseläniň şeýle goýulmagyna sebäp bolýan adamlaryň ikisi, takygy Sapar Ahally bilen Zylyha Muhammedowa bu barada, nähilidir bir ýol bilen “Народы Азии и Африки” žurnalynda-da çykyş etmek bilen jemgyýetçiligiň pikirini bulaşdyrdylar. Şu zatlar zerarly, 1961-62-nji ýyllarda TSSR YA-nyň akademigi, pedagogik ylymlaryň doktory, professor Tagan Berdiýewiň ýolbaşçylygynda ýörite ýygnak çagyrylypdy, bu ýygnaga paýtagtyň köp sanly intelligentleri gatnaşyp, G.Müllüýewiň beren goşgularynyň Magtymgula degişlidigini gutarnykly suratda ykrar edipdi. Şol eserleriň Magtymgula degişlidigini inkär etmäge çalyşýan ýoldaşlar bu abraýly ýygnagyň kararyny unamadyk bolara çemeli. Olar şondan bärei onda-munda gürrüň etmek bilen, ahyrda Merkezi Komitete arza bermäge çenli baryp ýetipdirler. Indi ýene-de TSSR YA-sy ýörite komissiýa döretdi. Men şol komissiýanyň çlenleriniň biri hökmünde öňki

ýygnanşyklarda bolşy ýaly, bu ýerde-de Magtymgulyňyň edebi mirasynyň arasyndan G.Müllüýew tarapyndan beren ajaýyp goşgulary aýryp taşlamaga edilýän synanşyklaryň gelşiksizdigini bellemekçi.

Eýsem-de bolsa, bu arzaçylaryň esasy tutaryklary näme? Olar G.Müllüýew tarapyndan berlen goşgularyň käbir setirlerinde duş gelýän “ýowuz”, “çaman” ýaly sözleri tutaryk edinýärler. Şu ýerde öňürti bir zady hem aýtmak gerek. TSSR Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň Golýazmalar fondunda “Matamy” lakamly bir şahyryň goşgulary-da saklanýar. Kimdir biri golýazma “Matamy – Gylyç Müllüýew” diýip ýazypdyr. Matamynyň goşgularynda-da “ýowuz” sözi ulanylypdyr. Ol ýa başga sözüň birnäçe şahyrda gabat gelmegi tebigy zat. Sebäbi halkyň dili hemme ýazyjy-şahyr üçin-de deň derejede bolan söz baýlygynyň genji-hazynasydyr. Şonuň üçin-de her bir awtor ondan gerek sözüni isledigiçe alyp biler. “Ýowuz” sözüniň iki şahyrda hem ulanylmagyny şunuň bilen düşündirmek bolar. Ony nähili ulanmak bolsa, her kimiň ussatlygyna bagly. Soňra “Pukaraýam” goşgusyndaky “Goç ýigide çaman idim” diýen setirdäki “çaman” sözüniň nädogry getirilendigini belleýärler. Bu sözüň dürli manylarda ulanylmagy geň zat däl. Şeýle mysallary başga sözler bilen bagly hem getirmek mümkin. (Meselem, “rakyp” sözi halkda dost hem duşman manyda ulanylypdyr). Şoňa görä-de olaryň bu delili ýerliksiz, ylmy esassyz.

Käbir goşgular Magtymgulyňky däl diýýänleriň ýene bir delili goşgularyň köne golýazmasynyň ýoklugy. Beýle ýagdaý diňe Magtymgulyňyň döredijiligine häsiýetli bolan zat däl. Muny türkmen edebiýatynyň beýleki wekilleriniň edebi mirasyna-da mahsusdygyny aýtmak gerek. Mysal üçin, Keminäniň eserleriniň ýekeje golýazma nusgasy biziň günlerimize gelip ýetmändir. Şahyryň goşgulary bagşylaryň, gazalhonlaryň dilinden ýazylyp alyndy.

Ýa-da, mysal üçin, gündogar edebiýatynyň halypalarynyň biri Abulkasym Ferdowsiniň “Şanama” epopeýasynyň-da awtorlary sakanman, häzirki wagtda şahyr aradan çykanyndan takmynan bäş ýüz ýyl soň göçürilen nusgalary gelip ýetipdir. Şeýle

mysallaryň sanyny ýene-de artdyrmak bolar.

Olar G.Müllüýewiň Magtymgulydan şeýle köp goşgulary ýatdan bilmegine-de şübhelenýärler. Aslyýetinde şübhelenere zat ýok. Sebäbi bizde telim gijeläp bir aýdanyny gaýtalaman aýdýan bagşylar, “Görogly”, “Şasenem-Garyp”, “Saýatly-Hemra” ýaly uly göwrümlü ençeme epos-dessanlary tutuşlygyna ýatdan aýdýan bagşylardyr dessançylaryň köp bolandygy hemmämize mälim. Ýa-da başga bir mysal, Magtymgulunyň “San bolsam” diýen goşgusynda agzalýan Hemedany hem Gündogarda özüniň ýatkeşligi bilen meşhur. Ol gadagan edilen bir kitaby ýeke gezek okap, soňra ony täzeden ýazypdyr. Haýran galmak bilen deňeşdirip gören mahallarynda ol ikisi deň çykypdyr. Şeýle mysallar başga-da köp.

Ýadyma düşýär. Bir mahal Sakarçäge raýkomynyň birinji sekretary ýoldaş Guladow Gylyç Müllüýewlerde Magtymgulunyň golýazmasynyň ir mahal bolandygyny aýdypdy. Gylyjyň atasy örän sowatly adam bolany üçin, üýşmeleňlerde, öýlerine gelen myhmanlaryň ýanynda, tarawa wagtynda Magtymgulunyň goşgularyny okap berer ekeni. Zehinli Gylyç hem hemişe onuň ýanynda bolup, şahyryň goşgularyny üns bilen diňläp, bolşy ýaly ýadynda saklapdyr. Ol goşgulary bolsa, öň aýdyşymyz ýaly Müllüýew ýazyp, Golýazmalar fonduna tabşyrypdy. Şeýlelikde, ol goşgular Magtymgulunyň birnäçe kitaplaryna tutuşlaýyn girizildi.

G.Müllüýewiň beren goşgulary barada “Sowet Türkmenistany” gazetiniň 1946-njy ýylyň 21-nji iýulyndaky sanynda redaksion makala berlipdi. Şonda G.Müllüýewiň tabşyran goşgularynyň edebi mirasymyzy toplamakda uly goşantdygy bellenilipdi hem-de mundan beýläk “Sowet Türkmenistany” gazetinde şahyryň köp goşgularynyň yzygiderli çap edilip duruljakdygy aýdylypdy. Gazetiň edil şol sanynda Magtymgulunyň “Türkmeniň”, “Gözel Şirgazy”, “Il gözlär” goşgulary ýerleşdirilipdi. Görnükli edebi tankytçy Hally Şahberdiýew bolsa bu materiallaryň Magtymgulunyň hut öz goşgularydygyny nygtap, “Sowet Türkmenistany” gazetinde çykyş edipdi. Diňe bular däl, Magtymgulunyň döredijiligi bilen baglanyşykly ýazylan soňraky ylmy işlerde we makalalarda-da çuňňur ylmy derňewler arkaly şol goşgularyň Magtymgula degişlidigi ykrar edilipdi. Şolaryň

arasynda gündogarşynas meşhur alym, türkmen halkynyň uly dosty, onuň edebiýatyny örän oňat bilýän SSSR YA-nyň korrespondent çleni, TSSR YA-nyň hormatly çleni, professor Ý.E.Bertelsiň makalalary-da bar.

Emma TSSR Magaryf ministrliginiň Pedagogiki ylmlarynyň ylmy-barlag institutynyň starşiý ylmy işgäri sapor Ahally (Ensary) bu zatlaryň hemmesini saýmazlyk edip, “Magtymgulynyň diwany” diýen doktorlyk dissertasiýasynda özüniň subýektiw meýillerinden ugur alyp, Magtymgulynyň köp goşgularynyň üstüne atanak çekipdir. Ýagny “golýazmasy ýok” diýen bahana bilen şol goşgulary diwana girizmändir. Şol dissertasiýa üç-dört ýyllykda Türkmen Döwlet uniwersitetiniň türkmen edebiýaty kafedrasyna alyp baranda “hany halkdan we Mülliýewden ýygňalanlar?” – diýlende, ol: “Olaryň arapça teksti ýok, şonuň üçin men olary almadym, aljak hem däl” diýdi. Biz oňa “köne mollalar tarapyndan ýazylany Magtymgulynyňky hasap edip, köpçülikden ýygňalanlary hasap etmeseň bolmaz” diýip, işi yzyna gaýtardy. Şondan soň ol öz doktorlyk işine päsgel bolmazlygy üçin köpçülikden we Gylyç Mülliýewden alnan goşgulary inkär etmegiň ýollaryna düşdi.

Şoňa görä-de, meniň şeýle bir teklibim bar. Indi birnäçe ýyl bäri Magtymgulynyňky däl diýilýän goşgulary Magtymgulynyňkydygyny ýene bir gezek ykrar etmeli. Çünki olaryň ruhy häsiýeti, manysy, stili, içindäki faktlar Magtymgulynyňkydygyny subut edýär. Indiden buýana şular ýaly biderek rewiziýalary bes etmeli.

G.GURBANSÄHEDOW: – Hormatly mugallymymyz hem edebiýatçymyz Mäti Kösäýew ýaňy dogry teklibi orta atdy. Dogrudan hem şeýtmek gerek.

Gylyç Mülliýew babatynda aýdylanda, ol Magtymgulynyň goşgularyny bermek bilen, özüne hiç hili hususy bähbit aramandy. Ol beýik şahyryň edebi mirasynyň uly bölegini halk köpçüligine ýetirmek bilen, örän peýdaly iş etdi. G.Mülliýewden Magtymgulynyň şygrylarynyň alnyşyny özüm görüpdim. Onuň bir gapdalynda Mäti Kösäýew, ýene bir gapdalynda Ruhy Alyýew oturyp, ýaş ýigidiň beýle ýatkeşligine

uçursyz guwanypdylar. Ol guwanç soňra umumy halk guwanjyna öwrüldi. Sebäbi şol goşgulary okan her bir adam oňa uly minnetdarlyk bildirýär.

Şol goşgulary terjime etdirmek maksady bilen görnükli rus şahyry A.Tarkowskiý Moskwadan Aşgabada çagyryldy. Örän duýgur hem talapkär terjimeçi şol goşgular bilen tanyş bolup, olaryň Magtymgulynyň beýleki goşgulary bilen ideýa-çeperçilik taýdan sepleşip gidýändigini ynam bilen aýdypdy. Şonuň üçin-de olary ussatlyk bilen rus diline geçiripdi. Başga-da birnäçe görnükli rus sowet şahyrlary ol goşgularyň çeperçilik ussatlygyna haýran galypdylar. Mysal üçin, Magtymgulynyň “Fetdah” goşgusyny terjime eden Sosialistik Zähmetiň Gahrymany, SSSR Ýokary Sowetiniň deputaty, SSSR Ministrler Sowetiniň garamagyndaky Lenin hem Döwlet baýraklaryny bermek baradaky komitetiň edebiýat we sungat bölüminiň başlygy Nikolaý Tihonow, “Çowdurhan üçin” goşgusyny terjime eden görnükli rus şahyry hem terjimeçisi Pawel Antokolskiý dagy özleriniň rysça geçiren şol eserleriniň many taýdan ýitiligine, ideýa taýdan belentligine, şahyranalyk babatynda ajaýypdygyna haýran galmak bilen, olaryň originalyndaky ýaly ýokary çeperçilik ussatlygynda rus okyjylaryna ýetiripdirler.

Men Magtymgulynyň öňki goşgularynyň originaly hem terjimelerini G.Mülliyewiň berenleriniň originaly hem rusça geçirilenleri bilen deňeşdirip gördüm, emma hiç hili stil, many, söz tapawutlaryny duýmadym. Ony nähili-de bolsa “duýjak” bolup dyrjaşýan ýoldaşlar hem nähak ýere arryklaryny gynaýarmyklar diýýän. Aslyýetinde olaryň Magtymgulyny “Türkmeniň”, “Çowdurhan üçin”, “Fetdah”, “Il gözlär”, “Pukaraýam” ýaly on müň setir çemesi goşgulardan mahrum etmäge-de degerli esaslary ýok. Eger olaryň bu hakda agyz dolduryp aýtmaga delilleri bolaýan bolsa, şu gün şu ýere gelip, hemmeleriň önünde-de öz pikirlerini subut ederdiler. Görşüňiz ýaly, şol adamlar çagyrylan bolsalaram, bu ýygnağa gelmändirler. Orta atýan pikirleriň yzynda kişi kimin durup bilmejek bolsaň, beýle topalaň turuzmak nämä gerek? Bularyň hereketleri “Tokaý ota – at gazan” diýen ýaly bir zat. Halkyň milli guwanjy Magtymgulynyň mukaddes edebi mirasyna el garmaga

ýol bermek bolmaz. Beýtsek biziň hem öz edebi mirasymyzy gorap bilmedigimiz bolar. Beýik halypamyz Magtymgulynyň her bir sözi biz üçin mukaddesdir. Onuň şol mukaddesligini-de saklalyň, ýoldaşlar!

G.KULÝÝEW, Türkmen Döwlet politehniki institutynyň ylmy kommunizm kafedrasynyň müdiri, TSSR YA-nyň korrespondent çleni, taryh ylymlarynyň doktory, ýazyjy: – Ýoldaşlar, Magtymgulynyň edebi mirasynyň elimizde barlaryna şübhelenmek bolmaz. Şu ýerde bir zady ýatlasym gelýär. Men Eýranda sowet ilçihanasynda işlänimde, Türkmentsährada ýaşaýan türkmenleriň arasyna baryp, Magtymgulynyň golýazmalaryny gözledim. Şahyryň kowumlary maňa “Muhteser” diýen kitaby tapyp berdiler. Ol Azada degişli ekeni. Şol kitabyň gyralaryna Magtymgulynyň bellikler edendigini, hatda özüniň käbir goşgularyny hem ýazandygyny aýtdylar. Dogrudan-da şeýle eken. Men “Muhteseriň” şahyr garyndaşlaryndan alyp, Aşgabada getirdim. Häzir ol TSSR YA-nyň Golýazmalar fondunda saklanýar. Gylyç Mülliýewiň beren materiallary şol “Muhteser” kitabyň gyralaryna Magtymgulynyň hut öz goly bilen ýazylan goşgular bilen ideýa hem çeperçilik taýdan sepleşip gidýär.

Men şahyryň golýazmalaryny idäp, Türkmentsähra baranymda, Magtymguly bilen Çowdurhanyň dostlugy hakyndaky gürrüňleri hem eşitdim. Soňky berlen materiallaryň içinde hem “Çowdurhan üçin” diýen goşgy bar.

– Ýogsa-da- Mäti Kösäýewiç, Çowdurhan meselesi Gylyç Mülliýewiň beren materiallaryndan öň hem türkmen edebiýatçylaryna mälimmidi?

M.Kösäýew:

– Ýok, meniň ýadyma düşenok.

Kulyýew:

– Diňe şu faktyň özi-de soňky berlen gymmatly materiallaryň Magtymgula degişlidigini ýene bir gezek tassyklaýar.

Şahyryň eserlerine baha bermekde esasy kriteriýa bolsa halkdyr. Halk Magtymgulynyň täze tapylan goşgularyny özüniň gymmatly ruhy baýlygynyň aýrylmaz bölegi hökmünde kabul etdi. Şonuň üçinem Magtymgulynyň eserleri ýene neşir edilende, ýene

täze tapylan goşgular bolsa, olary hem girizip, has doly görnüşde halka ýetirmeli.

Ýaramaz gürrüňleri bolsa bes etmeli.

B.AHUNDOW, TSSR YA-nyň pars dili mugallymy, filologiýa ylymlarynyň kandidaty: – Men Magtymgulynyň goşgularyny inkär etmäge synanyşýanlardan Ensaryny gaty gowy tanaýaryn. Ol diňe Magtymguly bilen baglanyşykly däl, türkmen edebiýatynyň beýleki wekilleriniň käbiri – Seýdi hem Abdysetdar Kazy hakynda hem şeýle pikirde. Ol şol şahyrlary orta mekdepleriň programmasyndan aýyrmaly diýip ýördi. Ensary özüniň şol matlaplaryny kem-kemden amala aşyryp başlady. Ol Seýdi hakynda “Mugallymlar gazetinde” okyjylaryň pikirini bulaşdyrýan makala bilen çykyş etdi. Onuň subýektiv garaýyşlaryny okyjylar köpçüligi hiç bir jähtden kabul etmedi, gaýta ýazgardy. Ol Abdysetdar Kazyny bolsa mekdep programmasyndan aýyrmagyň inisiatory bolupdyr. Mn oňa ýoldaşym hökmünde beýle zatlar bilen meşgullanman, halk üçin, edebiýat taryhy üçin peýdaly işler etmegi köp gezek maslahat beripdim. Emma ol gulak asmagyň deregine, häzir meniň bilen gepleşmeýär. Ýoldaşlar, bu ýerde biziň hiç hili dawamyzyň ýokdugyny aýtmak isleýärim.

Meniň pikirimçe, Magtymguly bilen baglanyşykly şu meseläniň ýüze çykmagynyň-da esasy sebäpkäri Sapar Ensary bolmaly. Ol, umuman, şeýle zatlardan nähilidir birhili lezzet alýan bolmaga çemeli.

Beýle ýagdaý diňe türkmen edebiýatynyň taryhynda bolýan zat däl. Beýleki edebiýatlarda-da bar. Mysal üçin, Şeder diýen gündogarşynas alym köp wagtyň dowamynda Omar Haýýamyň adyna berilýän rubagylar özüniňki däl diýip tassyklapdyr. Emma soňra görnükli gündogarşynaslaryň biri Arberri we başgalar şol rubagylaryň dogrudan-da, Haýýama degişlidigini ylmy taýdan subut etdiler.

Golýazma meselesine gelnende bolsa, men Golýazmalar fondunda on baş ýyl işledim. Ensara tanyş bolan golýazmalar maňa-da tanyş. Şonuň üçinem men Golýazmalar fondunda saklanýan Matamy diýen şahyra degişli goşgularyň Magtymgulynyň Gylyç Mülliýew tarapyndan berlen goşgulary bilen gatyşdyrar ýaly däldigini

aýdyp bilerin. Bardy-geldi Matamy lakamy bilen ýazylan goşgular Mülliýewiňki bolaýanda-da oňa inkär edijileriň garaýşy ýaly garamak bolmaz. Sebäbi Magtymgulydan on müň setir goşgyny ýat bilýän adama olaryň täsir etmezligi mümkin däl. Men muny Omar Haýýamyň terjimeçileriniň biri hökmünde öz tejribämde göz ýetirdim. Munuň şeýle bolýandygyny şu ýerde oturan ýazyjydyr şahyrlaryň hemmesi-de tassyklasa gerek.

Meniň bir zady aýratyn belläsim gelýär. Magtymgulynyň Gylyç Mülliýew tarapyndan berlen goşgularynda getirilýän şahyryň ýaşan ýeri bilen baglanyşykly konkret detallar, suratlandyrylan kartinalar Gylyç Mülliýewiň özüniň-de, atasynyň-da bilmegi mümkin däl. Mysallary ýeke-ýekeden okap durmagyň hajaty ýok.

Ýene-de bir zat hakynda aýtmakçy. Magtymgulynyň edebi mirasyny rewiziýa edijiler goşgularyň birnäçesini Magtymgulynyň adyna bererden gowşak diýip aýdýarlar. Her bir şahyrda bolşy ýaly, Magtymgulynyň hem döredijilik işine başlan ilki ýyllarynda gowşagrak goşgularynyň bolmagy tebigydyr. Mysal üçin, Puşkin barada ýörite iş alyp baran görnükli rus alymlarynyň aýtmagyna görä, on üç ýaşynda döredijilik işine başlan Puşkiniň hem döredijiliginiň ilkinji ýyllaryndaky käbir goşgulary çeperçilik tarapdan onçakly ýokary däl bolmaga çemeli. Şoňa görä-de Mülliýewiň beren materiallaryny inkär edijileriň tutaryk edinýän zatlarynyň hiç biri-de ýerlikli delil däl.

A.MÜLKAMANOW, TSSR YA-nyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň ylmy işgäri, filologiýa ylymlarynyň kandidaty: – Magtymgulynyň döredijilik mirasyny öwrenmekde, ony halka ýetirmekde köp iş edilipdir. Şol edebi mirasy ylmy taýdan öwrenmegiň, ylmy işler bilen meşgullanmagyň deregine, käbir ylmy işgärler birnäçe abraýly adamlara şyltak atmak, töhmet atmak bilen meşgullanýarlar. Ol işgärler özlerini hemme kişiden köp bilmiş hasaplaýarlar. “Diňe şolar bilýärmiş, başgalar hiç zat bilmeýärmiş”. Ine, olaryň äheňi şeýle. Ylymda bulagaýlyk döredip gelýänler, esasan, üç sany. Sapar Ensary, Zylyha Bakýýewna we Aşyrpur Meredow. Bular “Gylyç Mülliýewiň beren goşgulary Magtymgulynyňky däl-de, özüniňki” diýip, gören

ýerlerinde gygyryp ýörler. Görkezýän sebäpleri hem esassyz. Magtymgulynyň şygrylary halkyň ýüreginde orun aldy, halk bolsa ýüregindäkini aldyrtmaz. Olary galdyrmaly edilse, halk örän gaty görer. Ol şygrylary aýyrmaklyk halkyň, bütin jemgyýetçiligiň pikirini bulaşdyrmaklyk bolar. Ol şygrylar dünýä ýaýrady, ol şygrylar pýesalarda, proza eserlerinde, “Magtymguly” kinosynda orun aldy we alýar. Beýle edilse, köp zada zyýan berer. Şonuň üçin dawaçy ýoldaşlara berk gaýtawul bermek gerek. Olar esasan öz şahsy bähbitlerine çapýarlar. Ýagny Ensary Magtymgulynyň eserleriniň golýazmalarynyň tankydy tekstini düzüp, doktorlyk dissertasiýasyny ýazýar, arap elipbiýinde tekst düzýär. Mülliýewiň latyn elipbiýinde beren golýazmasy, belki, Ensarynyň tekstine oňanly täsir edýän däldir.

Ýene bir zat, şol dawa edýän ýoldaşlarda obýektiwlik, prinsipiallyk ýok. Eger Sapar Ensary Keminäniň döredijiliginiň tankydy tekstini düzen bolsa, näderdikä? Keminäniň döredijiliginiň hemmesi halkyň dilinden göçürilip alnan. Arap elipbiýinde birem golýazmasy ýok. Hemmesi halkdan göçürilen. Onda Aşyrapur Meredowyň, Ruhy Alyýewiň dissertasion işlerini puja çykarmalymy? Iň erbedi, Aşyrapur Meredow hem, Ensarydan beter – Mülliýewiň beren golýazmalaryny Magtymgulynyňky däl – diýip aýyplaýar. Nämemiş, Mülliýewiň dilinde göçürilipmiş. Aşyrapur Keminäniň döredijiligi boýunça kandidatlyk dissertasiýasyny ýazyp, alym boldy. Aşyrapur Keminäniň goşgularyny aýdyp beren ýönekeý kolhozça ýa bisowat daýhana ynanyp, respublikamyzyň görnükli alymy Gylyç Mülliýewe ynanmaýarmyş. Eger Gylyç Mülliýewe ynanmaýan bolsa, ol özüniň dissertasiýasynyň materiallaryna-da ynanmaly däl, kandidatlyk diplomyndan boýun gaçyrmaly bolýar. Emma ol bu barada pikir hem edenok. Asyl ylymda şeýle garaýyş bolmalymy?

Men şol dawaçy ýoldaşlar bilen ylalaşmaýaryn, olara zyýankeşler hökmünde garaýaryn. Pikir edip görüň, asla şolaryň ylymda bulaşyklyk döretmekden başga eden işleri boldumy? Birinjiden, Magtymguly üçin köp wagtdan bäri dawa edip gelýärler. Köp alymlaryň, adamlaryň elini işden sowadýarlar. Arkaýyn işlemäge päsgel berýärler. Ikinjiden, olar Seýdi ýaly

klassyk şahyrymyzy-da ýalana çykarjak bolupdylar. Zelili bilen Seýdiniň dostlugyny inkär edip, “Mugallymlar gazetinde” Ensary çykyş etdi. Şol makalada Seýitnazar Seýdi dældigi görnüp duran Seýit ýa Seýdi atly başga adamlaryň adyny sanap, dört sany Seýdi diýen şahyr bolupdyr diýip, jemgyýetçiligiň pikirini bulaşdyrjak boldular. Şu zatlar näme peýda berdi? Zyýandan başga zat bermedi. Obalara barsaň “Seýdi diýen şahyr ýok eken-ow?” diýşip gürrüň edýärler.

Şulardan hem başga, şol “köpbilmiş” ýoldaşlar ylmy işgärleriň arasynda her hili hyşy-wyşy gürrüň ýaýradýarlar. “Zelilide-de, Aşykyda-da bulaşyklyk barmyş” we şuna meňzeşler.

Ýene bir zat: käbir alymlar Magtymgulynyň döredijiligini ymykly öwrenmegiň deregine, Gylyç Mülliýewiň beren golýazmalaryny peýdalanmaly däl diýýänleriň pikirine goşulyp, Magtymgulynyň döredijiligini halka hödürlemek işinde jogapkärçiligi unudýarlar. Bir mysal: Baýmuhammet Garryýew Magtymgulynyň eserlerini çapa taýýarlap, Dil we edebiýat institutynyň alymlar sowetine maslahata goýdy. Garryýewiň çapa taýýarlaýşy şeýle. Öňki çykan iki tomlugy alyp, Mülliýewiňki hasaplanan şygrylary taşlap, galanlaryny maşinkada urdurypdyr. Ne golýazmalar deňeşdirilipdir, ne setirleriň sazlaşygynyň, çeperçilik-ussatlyk derejesiniň oňatlaşmagyna üns berlipdir. Maslahatda hem diňe direktora we Zylyha Bakyýewna ýaranjaňlyk edýän iki sany işgär çykyş etdi. Ýagny Geldi Nazarow we Muhammetjuma Öwezgeldiýew çykyş edip, “taýynlanan tekstiň” Mülliýewiň goşgularyndan saplanandygy üçin örän gowudygyny aýtdylar. Direktor derrew ol teksti tipografiýa hödürledi. Soňky ykbalyny bilemok. Ine, käbir işgärleriň edebi mirasy öwrenmek meselesine çemeleşşi. Garryýewiň ozalky çykyşlarynda, işlerinde, redaktorlyk eden kitaplarynda Mülliýewiň beren şygrylary öwülýärdi. Indi bolsa, Garryýew “Mülliýewiň şygrylaryndan” dynmaga howlugýar. Hany prinsipiallyk?

Umuman, meniň aýtjagym şeýle: Magtymgulyny käbir “harmanda häzirlerden” goramaga aýaga galmaga wagt ýetdi. Dawaçy ýoldaşlara-da ümsümräk gez diýmeli. Ýogsam, olar käte gaty gidýärler. Dillerini salajyn goýberýärler. Meselem:

Akademiýada Gurban Wehimili gürrüň bolanda, il-ä Gurban Wehimini maslahat edýär. Ensary hem tribuna çykyp, Gylyç Mülliýewe sögmäge başlady. Hatda Mülliýewi buržuaz milletçi edip goýdy. Meniň närazy tarapym, hiç kim şolara zat diýenok. Olar ýaly çykyşlara berk gaýtawul bermek gerek. Hatda tribunadan düşmegi tekliپ etmek gerek.

Mülliýewiň eden hyzmatyny bilmek gerek. Öz wagtynda şeýle sygyrlar toplan tabşyran bolsa, oňa “sag bolsun” aýtmaly, hem-de onuň tabşyran sygyrlaryny öwrenmeli, peýdalanmaly.

N.ATDAYEW, TSSR YA-nyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň ylmy işgäri, filologiýa ylymlarynyň kandidaty: – Türkmen klassyklarynyň köpüsiniň anyk takyklanan awtografy ýok. Olaryň agglabasynyň döredijiligi göçürijileriň we dilden aýdyjylaryň kömegi arkaly toplanypdyr. Biziň klassyklarymyzyň döredijiligi bilen baglanyşykly şu spesifiki aýratynlyk olaryň özüni we eserlerini inkär etmäge esas bermeýär. Şol sebäpli olaryň, şol sanda Magtymgulynyň hem, käbir goşmaça soraglar döredýän eserlerini bölüp aýyrmak dogry bolmaz. Eger awtografy bolmadyk eserler ýeterlik anyklanylmazdan taşlanylsa, medeni mirasymyzyň köp bölegi elden gider. Magtymgulynyň sygyrlary barada aýdylanda, şu güne çenli olaryň şahyryň özüniňkidigine ynanyp gelýäris. Eger şol oblastda ýörite öwrenilmäge degişli meseleler bar diýlip tapylsa, ony ykjam öwrenilip ýazylan ýörite monografiýalaryň üsti bilen çözmek dogry bolardy.

H.TAŇRYBERDIÝEW, A.M.Gorkiý adyndaky Türkmen döwlet uniwersitetiniň türkmen edebiýaty kafedrasynyň dosenti: – Ýoldaşlar, çykyp geplänler gaty dogry aýtdylar. Magtymgulynyň edebi mirasynyň tas ýarysyny inkär edijileriň gözleýäni diňe şular ýaly zatlar. Olara gualk assaň, klassyklarymyzdan derek galjak däl. Özümiň-de Seýdiniň döredijiligi bilen ep-esli iş salşanym üçin, onuň biografiýasyna hem-de edebi mirasyna belet. Şoňa görä, Sapar Ensarynyň “Mugallymlar gazetinde” çap edilen Seýdi baradaky makalasyny okyjylaryň aňyny bulaşdyrmakdan başga zat däl diýip hasap edýärim.

0; dili agyr bahanasy bilen Döwletmämmet Azadydyr Abdyssetdar

Kazyny mekdep programmasyndan aýryp taşlanylmagyna sebäpkär bolupdyr. Eger-de Ensary şol işleýän ýerinde mundan beýläk-de dursa, ýene-de birnäçe şahyrlarymyzyň programmadan çykarylmagyna sebäp bolar. Muňa onuň Magtymguly babatynda tutýan pozisiýasy hem şaýatlyk edýär. Ikinjiden bolsa, onuň we pikirdeşleriniň Magtymguly we beýleki şahyrlaryň döredijiligi babatda alyp barýan nädogry işlerini bes etmeklerini berk talap etmeli. Eger olarda alymlyk ynsaby bar bolsa, goý, Magtymgulynyň döredijiligini rewiziýa etmek bilen meşgullanman, onuň eserlerini çuňňur analiz edip, beýik akyldaryň eserlerine obýektiv baha bersinler.

H.DERÝAÝEW, TSSR-iň halk ýazyjysy: – Çykyp gürlän ýoldaşlar örän köp hem dogry zatlar aýtdylar. Men bu ýerde diňe bir zady ýatlamakçy. Bir mahal Maryda Molla Sabyr diýen sowatly, çeper söze gadyr-gymmat goýýan adam bolupdyr. Ol Magtymgulynyň goşgularyny tapdygyndan toplam neşir etdiripdir. Bir üşmeleňde ýaşulylar ondan:

“Şu seniň çykardan kitabyňdakylar Magtymgulynyň hemme goşgusymy?” diýip soranlarynda, ol: “Bular diňe meniň tapyp bilenlerim. Il içinde olaryň şindiler köpdüğine men ynanýan, ýöne şolary alada edip ýygnamak gerek” diýipdir. Ol gaty dogry aýdypdyr. Biz näçe gözlesegem, näçe tapsagam, Magtymgulynyň goşgulary şular bilen çäklenýär diýip bolmaz. Atababalarymyzyň ýaşan taryhy şertlerine görä, resmi arhiwleridir kitaphanalary bolmandyr. onuň üçin-de şahyrlarymyzyň tutuş döredijiligi öz awtograflarynda saklanmandyr. Biz olary aýry-aýry adamlaryň, şahsy kitaphanalaryndaky göçürme nusgalaryndan, bagşylaryň we dürli aýdyjylaryň dilinden ýazylyp alynan materiallaryň üsti bilen öwrenýäris. G.Müllyýew hem şol aýdyjylaryň biridir. Eger şeýle bolsa, näme üçin beýlekileriň beren materiallaryna ynanyp, G.Müllyýewiň beren goşgularyna ynanmaly dälmüş?

Şu aýdylanlar, inkär edijileriň belli bir ylmy prinsipiniň ýokdugyny görkezýär.

H.HANOW, A.A.Gorkiý adyndaky Türkmen döwlet uniwersitetiniň

türkmen edebiýaty kafedrasynyň starşıý mugallymy, dosent: – Ýoldaşlar, bu meseläniň şeýle giňişleýin maslahata goýulmagy gowy boldy. Gürrüňi edilýän adamlara “häý” diýilmese, diňe Magtymgulynyň döredijiliginiň bir bölegini inkär etmek däl, olaryň etjek zady köp. Men başga zatlar hakynda bu ýerde aýdyp durjak däl. Hakykatdan-da eger Azady özü eserinde zalym şalary umumy häsiýetde ýazgarýan bolsa, Magtymguly şeýle şalary konkret tankytlapdyrt. Muňa mysal edip, şahyryň “Fetdah” goşgusyny görkezmek bolar. Bu goşgyny bolsa şeýle zalym şalaryň etmişlerini öz gözi bilen görüp, ejirini öz gerdeninde çeken Magtymguly ýaly şahyr ýazyp biler.

Onsoňam näme üçin Pälwan bagşy “Görogly” eposyny tutuşlygyna ýatdan bilýär-de, Gylyç Mülliýew ýaly biri Magtymgulynyň on müň setir goşgusyny ýatdan bilmeli däl? Şeýle goşgulary tabşyryp, edebi mirasymyzy baýlaşdyrmaga goşan goşandy üçin oňa sag bolsun aýtmaly.

A.MYRADOW, TSSR YA-nyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň starşıý ylmy işgäri, filologiýa ylymlarynyň kandidaty: – Ýoldaşlar, şu ýygnaşykda geplän ýoldaşlar dawaçylary dogry tankytladylar. Şol dawaçylaryň hereketinde hiç hili logika ýok. Magtymgulynyň ýubileýi döwründe köp adamlar şahyryň ömri hem-de döredijiligi barada gyzykly maglumatlar berýän makalalar bilen çykyş etdiler. Olar bolsa şol gyzgalaňly döwürde bukulyp oturdylar. Indi bolsa beýik şahyryň döredijilik mirasynyň uly bölegini aýryp taşlamaga synanyşýarlar. Bu synanyşyk gös-göni bozgakçylykdan başga zat däl. Eger olar Magtymgulynyň eserleriniň tekstologiýasy bilen gyzyklanýan bolsalar, beýleki klassyklarymyzyň eserleriniň tekstologiýasyna hem ser salmaly ekenler. Biziň klassyk şahyrlarymyzyň eserleri bolsa, esasan, ýatdan aýdyjylaryň tagallasy bilen biziň günlerimize gelip ýetipdir. Eser ýatdan aýdylanda, kem-käs özgertmeleriň bolmagy tebigy zat. Bir mysal, akademik Alekseýew Puşkiniň diňe “Памятник” diýen goşgusy barada uly kitap ýazyp, onda şahyryň şygrynyň dürli adamlar tarapyndan özgerdilendigini belleýär.

T.GURBANOW: – Ýoldaşlar, Magtymgulynyň edebi mirasynyň uly bölegini hiç hili subutnamasyz aýryp taşlamaga çalyşýanlaryň gödek hereketi “çemçeläp ýygnalany çanaklap dökmäge” alyp barýar. Birnäçe edebiýatçylar kyn ýagdaýlarda Magtymgulynyň, beýleki klassyklarymyzyň eserlerini il içinden ýygnadylar. Emma inkär edijiler bolsa kabinetde oturan ýerlerinden şol gymmatly materiallary dargatmak bilen meşgul bolýarlar. Magtymgulynyň döredijiliginden goşgularyň uly toparyny aýryp taşlamak diýmek, näme diýmek? Şahyryň eserleriniň arasyndan “Uýat eýleýir” goşgusyny aýyrmak – Magtymgulynyň ýüregini sogrup taşlamak, “Il gözlär” goşgusyny aýyrmak – onuň gözünü çykaryp taşlamak, “Türkmeniňi” aýyrmak bolsa ony belent ruhundan mahrum etmek bolardy. Olaryň şu hili çykyşlaryny togtatmaly. Magtymgulynyň abraýyny goramaly, onuň dürdäne setirlerini gözün göreji ýaly saklamaly.

N.AŞYROW, A.M.Gorkiý adyndaky Türkmen döwlet uniwersitetiniň türkmen edebiýaty kafedrasynyň dosenti: – Biziň halkymyzyň edebi mirasy, rewolýusiýadan soň, görnükli rus alymlarynyň tagallalary, maslahatlary bilen halk arasyndan ýygnalyp başlandy. Sebäbi öň bizde doly golýazmalar gaty azdy. Bolanlary hem köplenç bir-birleri bilen deňeşdirip neşir etmeli bolardy. Bu diňe Magtymgula degişli bolman, eýsem, başga şahyrlara-da degişlidir.

Magtymgulynyň ýubileýi döwründe şahyryň eserleri köp dile terjime edildi. Olary çapa taýýarlan adamlar-alymlar, şahyrteljimeçiler Magtymgulynyň goşgularynyň hiç birine-de şübhelenmändiler. Mysal üçin, görnükli sowet alymy Ý.E.Bertels Magtymgulynyň goşgularyny ýatdan bilýärdi we olaryň manysyna gowy düşünýärdi. Emma ol şolaryň hiç birine-de şübhelenmeýärdi. Merhum Durdy Gylyç şahyr, Ata Salyh münlerçe goşgulary ýatdan bilmeýärlermidi?

Elbetde, Magtymgulynyň köp sanly goşgularynyň içinde başga şahyrlaryň birdir-ikidir goşgularynyň düşmegi mümkin. Bular ýaly ýagdaý käwagt beýleki şahyrlaryň mirasynda-da bolýar. Şonuň üçin her bir şahyryň döreden edebi mirasy örän obýektiv görnüşde edebiýat ylmynyň talaplaryna laýyklykda

öwrenilmelidir. Emma häzirki edilýän «jedelde» weli hiç hili prinsipiallyk duşmaýar. Bu «jedel» ýedi ýyl mundan öň ara alnyp maslahatlaşyldy we mesele Magtymgulynyň peýdasyna çözülipdi. Indi gelip-gelip 1968-nji ýylda bu meseläniň ýene-de ýüze çykmagy bizi gaty geň galdyrýar.

Ýene bir zat aýtmak gerek. Sosial äheňli goşgularyň golýazmalardan şol döwür ruhanylar tarapyndan aýrylan bolmagy mümkin. Ý.E.Bertels hem şeýle pikir edýärdi. Şonuň üçin hem Magtymgulynyň mertebesini öňküligine goýmaly, onuň ýubileýi bilen baglanyşykly edilen işleriň sarpasyny saklamaly. Çünki ol işler bir topar adamyň ak ýürekden çeken zähmetidir. Ýubileýiň özi bolsa, size mälim bolşy ýaly, partiýamyzyň we hökümetimiziň karary bilen göçürilipdi. Bir-iki adamyň nadaralyk edeni üçin biz özümiziň ajaýyp şahyrymyz barada düýki gün edilen asylly işi bu günki gün şübhe astyna alyp bilmeris.

B.KERBABAÝEW –

– Ýoldaşlar, Magtymgulyň goşgularyny özünüňki däl diýjegiňiz barmy?

OTURANLAR:

– Ýok.

– Onda ýoldaşlar, karar kabul edeliň.

KARAR:

1. Magtymgulynyň goşgularynyň neşir edilenlerini türkmen edebiýatynyň baýlygy hasap etmeli.
2. 1959-njy ýylda ýubileý döwründe çykarylan 2 tomlugyň çykarylyşyny, onuň içine alan materiallaryny dogry hasap etmeli.
3. Karary TSSR Ylymlar akademiýasynyň düzen komissiýasyna bermeli.

Ýygnagyň başlygy B.KERBABAÝEW.

Sekretarlar K.DURDYÝEW, N.GULLAÝEW.

Aşgabat, 5 aprel, 1968 ýyl. Magtymgulyny öwreniş